

Zaštita životne sredine u međunarodnom pravu ljudskih prava

Bojana Čučković, *Zaštita životne sredine u međunarodnom pravu ljudskih prava*, Univerzitet u Beogradu – Pravni fakultet, Beograd, 2018, 423 str.

Adekvatna životna sredina je vrlo značajna za svakodnevni život čoveka. Ekološko pravo kao oblast koja je doprinela unošenju ekoloških elemenata u zaštitu ljudskih prava, počela je da se razvija relativno kasno i još uvek nije dobila definitivne granice. Pitanje zaštite životne sredine i mesto zaštite čovekove sredine u okviru zaštite ljudskih prava do sada u našoj stručnoj literaturi je nedovoljno obrađivano, iz tog razloga se prof. dr Bojana Čučković u svojoj monografiji *Zaštita životne sredine u međunarodnom pravu ljudskih prava*, u izdanju Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu, na sveobuhvatan način pozabavila ovim pitanjem.

Monografija ima deset poglavlja i zaključak. U prvom poglavlju autorka se bavi pitanjem odnosa ljudskih prava i životne sredine tako što prvo ovaj odnos se sagledava kroz odnos čoveka i prirode, a potom analizira uticaj promena u čovekovom okruženju na uživanje ljudskih prava. Autorka zatim analizira pojam održivog razvoja kao ključnu sponu između ljudskih prava i adekvatne životne sredine i sagledava kroz pozitivne i negativne implikacije na teorijskom nivou odnosa između ljudskih prava i ekološkog prava. Na kraju prvog poglavlja, autorka analizira na koji način se kroz praksu regionalnih sudova za ljudska prava i drugih ugovornih tela vrši povezivanje ljudskih prava i prava na zdravu životnu sredinu.

U drugom poglavlju autorka se bavi univerzalnim instrumentima značajnim za očuvanje sredine i obrazlaže tezu da su instrumenti za zaštitu ljudskih prava regionalnog karaktera daleko efikasniji i značajniji od univerzalnih akata. Svi univerzalni dokumenti analizirani u ovom poglavlju samo na indirektan način regulišu pitanje zaštite životne sredine. Naredno poglavlje autorka je posvetila pitanju na koji način univerzalne međunarodne organizacije kroz svoj rad i praksu doprinose zaštiti životne sredine. Naročita pažnja posvećena je doprinosu Ujedinjenih nacija i njenih organa, a sagledan je i uticaj ugovornih tela koji prate primenu međunarodnih konvencija, poput Komiteta za ljudska prava i Komiteta za ekonomska, socijalna i kulturna prava na zaštitu životne sredine.

Četvrto poglavlje ispituje sposobnost regionalnih režima da adekvatno odgovore na izazove očuvanja životne sredine. Prvo se u ovom poglavlju detaljno analizira kako je u regionalnim aktima – poput Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, Američke konvencije o ljudskim pravima, Afričke povelje o ljudskim pravima i pravima naroda – regulisan odnos između ljudskih prava i životne

sredine. U ovom delu monografije opisuju se nadležnost i uslovi koji su neophodni da bi se moglo pristupiti regionalnim sudovima za zaštitu ljudskih prava. Takođe autorka ukazuje na činjenicu da je potrebno da zagađenje životne sredine bude ozbiljno, takvo da utiče na dobrobit pojedinca koji se žali regionalnim sudovima, kako bi se pred njima odlučivalo o povredi ljudskih prava sa ekološkom dimenzijom.

Peto poglavlje posvećeno je zaštiti životne sredine u okviru Saveta Evrope, a prof. dr Bojana Čučković naročito obraća pažnju na delatnost Evropskog suda za ljudska prava kao najznačajnijeg organa ove organizacije. Prema oceni autorke, Evropski sud za ljudska prava je zahvaljujući svom evolutivnom tumačenju počeo na indirektan način da štiti pravo na zdravu životnu sredinu, pošto ovo pravo nije zagarantovano Evropskom konvencijom o ljudskim pravima. Autorka zapaža i da su u praksi Evropskog suda za ljudska prava daleko razvijenija procesna ekološka prava u odnosu na materijalna ekološka prava. U ovom poglavlju kroz analizu najznačajnijih slučajeva koji su se pojavili pred Evropskim sudom za ljudska prava mogu se uočiti materijalne ekološke obaveze države koje obuhvataju zaštitu životne sredine i obavezu preduzimanja preventivnih mera zaštite. Obrazlažući procesna ekološka prava autorka naglašava da su to u stvari ista procesna prava koja se primenjuju i u slučajevima koji nemaju ekološku dimenziju. U nastavku ovog možda i ključnog poglavlja, profesorka Čučković sagledava standarde zaštite u praksi Evropskog suda za ljudska prava u vezi sa specifičnim oblicima zagađenja poput buke, industrijskog zagađenja, upravljanja otpadom, zagađenje prouzrokovano nuklearnim aktivnostima i zagađenje nastalo prirodnim događajima. Kada je reč o vrlo kontroverznoj i veoma osporavanoj doktrini polja slobodne procene u ekološkom kontekstu, autorka zauzima stav da je Sud za ljudska prava u Strazburu kroz jurisprudenciju u slučajevima sa ekološkom dimenzijom, kao i slučajevima koji nemaju ovu dimenziju, lutao primenjujući ovu doktrinu, nekad dozvoljavajući usko, a nekad široko polje slobodne procene. Na kraju petog poglavlja, autorka poklanja pažnju uslovima koje pojedinac mora da ispuni da bi stekao status žrtve u postupcima kršenja ljudskih prava sa ekološkom dimenzijom i u kojoj meri zaštita životne sredine može predstavljati opravdanje za ograničenje uživanja prava zagarantovanih Evropskom konvencijom o ljudskim pravima. Profesorka Čučković zaključuje na osnovu dosadašnjih primera u praksi Evropskog suda za ljudska prava da prilikom odlučivanja o opravdanosti ograničenja interesi pojedinca na zdravu životnu sredinu uglavnom odnose prevagu nad ekonomskim interesima države.

Ekološki standardi uspostavljeni u praksi Međuameričkog suda za ljudska prava predmet su šestog poglavlja. Autorka naglašava da je većina slučajeva sa ekološkom dimenzijom razmatranih pred ovim sudom pokrenuta u ime zaštite prava domorodačkih naroda. U ovom delu monografije naročito se obraća pažnja na domašaj člana 11 Protokola iz San Salvadora koji predviđa pravo na zdravu životnu

sredinu. U ovom delu se, između ostalog, razmatra i važno pitanje zaštite životne sredine kroz zaštitu kolektivnih imovinskih prava domorodačkih naroda pred Međuameričkim sudom. U narednom poglavlju, profesorka Čučković sagledava na koji način je zaštićena životna sredina u Afričkoj povelji o pravima čoveka i naroda i potom analizira slučajeve *Ogoni* i *Endorois* – dva najznačajnija slučaja zaštite domorodačkih prava na zdravu životnu sredinu i njihovu kolektivnu imovinu u afričkom sistemu zaštite ljudskih prava.

U osmom poglavlju, autorka ispituje u kojoj meri je razvijena međuinstitucionalna saradnja između regionalnih sistema zaštite ljudskih prava po pitanju zaštite čovekove sredine, te utvrđuje da je saradnja nedovoljna, da postoje značajna odstupanja u praksi sudova, te da uniformnost prakse za sada predstavlja nedostižan ideal. Osnovni problem ogleda se u činjenici da regionalni mehanizmi zaštite selektivno primenjuju standarde do kojih su došli drugi mehanizmi, te pozivanje na praksu koja je uspostavljena u nekom od regionalnih mehanizama zaštite više predstavlja izuzetak, nego pravilo. Na kraju poglavlja predlažu se preporuke i ukazuje se koji bi to bili poželjni pravci u međuinstitucionalnom dijalogu kako bi se omogućila delotvorna zaštita ljudskog prava na zdravu životnu sredinu.

Tema devetog poglavlja je zaštita životne sredine kroz konkretna ljudska prava i ovde profesorka Čučković analizira široko tumačenje prava na život, koje po tumačenju Komiteta za ljudska prava obuhvata pravo na dostojanstven ili pristojan život. Pored uslova za primenu prava privatnosti kada je reč o zagađenju životne sredine, autorka ukazuje na ekološki štetne aktivnosti koje je u svojoj dosadašnjoj praksi Evropski sud za ljudska prava smatrao mešanjem u prava privatnosti, kao i na slučajeve kada se to mešanje zbog zagađenja smatra opravdanim. Sadržina prava na životnu sredinu nije u potpunosti uokvirena i zavisiće od formulacije u konkretnom slučaju. Na kraju ovog dela autorka ispituje procesna ekološka prava bitna za zaštitu životne sredine, kao što su pravo na ekološku informaciju i značaj učešća javnosti u donošenju ekoloških odluka.

Poslednje poglavlje je posvećeno izazovima koji proizlaze iz ekoloških problema. Kao osnovni problemi izdvajaju se migracije prouzrokovane ekološkim katastrofama i sve veće zagađenje koje menja životnu sredinu koja postaje nenaseljiva, te se razmatra uticaj koji klimatske promene imaju na pravo na vodu, pravo na odgovarajuću hranu, pravo na najviši dostižni nivo zdravlja. Veza između klimatskih promena i ljudskih prava ogleda se ne samo na normativnom, nego i na planu postizanja konkretnih rešenja, uz zapažanje autorke da je institucionalna zaštita ljudskih prava od klimatskih promena trenutno vrlo ograničena zbog brojnih prepreka. Profesorka Čučković kao poseban problem ističe i činjenicu da zagađenje životne sredine utiče na biološku raznovrsnost, što umanjuje mogućnost ljudskih bića da u potpunosti uživaju u svojim pravima. Pored toga, naglašavaju se prava

čije se vršenje usko povezuje sa biološkom raznovrsnošću prema stavovima izvestioca za pitanje ljudskih prava i životne sredine u okviru Saveta za ljudska prava i postavlja se pitanje korisnosti razmatranja izvestioca naročito za praksu Evropskog suda za ljudska prava.

Na kraju možemo zaključiti da se značaj monografije *Zaštita životne sredine u međunarodnom pravu ljudskih prava* ogleda u sveobuhvatnoj analizi ove naučne problematike imajući u vidu da će ovo pitanje u budućnosti biti sve aktuelnije. Monografija obiluje vrlo značajnim teorijskim analizama, a naročito je važno to što autorka mnogo pažnje posvećuje praksi koja je nastala pred regionalnim sudovima za zaštitu ljudskih prava prilikom razmatranja slučajeva kršenja prava sa ekološkom dimenzijom. Doprinos ove studije vidljiv je i u ukazivanju na izazove koji se već pojavljuju, a na koje će međunarodno pravo ljudskih prava morati adekvatno i efikasno odgovoriti kada su u pitanju ekološki problemi.

Ljubomir TINTOR